

Passionate Revolutions: The Media and the Rise and Fall of the Marcos Regime.

โดย Talitha Espiritu*

อาทิษฐ์ เวียงบริษัทยาญ**

หนังสือเรื่อง *Passionate Revolutions: The Media and the Rise and Fall of the Marcos Regime* (2017) เป็นผลงานของทาลิธา เอสปิริตู (Talitha Espiritu) นักวิชาการด้านสื่อและภาพยนตร์ศึกษา ชาวฟิลิปปินส์อเมริกัน ซึ่งถือกำเนิดในฟิลิปปินส์และเติบโตขึ้นภายใต้ระบอบเผด็จการของประธานาธิบดีเฟอร์ดินานด์ กับนางอิมelda มาร์กอส (Ferdinand and Imelda Marcos) ทั้งยังเป็นประจักษ์พยานในเหตุการณ์ปฏิวัติพลังประชาชน (People Power Revolution) ซึ่งโค่นล้มระบอบมาร์กอสลงในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1986 ด้วย

หนังสือเล่มนี้ศึกษาบทบาทของอารมณ์ทางการเมือง (political emotions) ในการก่อรูปและล่มสลายของระบอบมาร์กอสในฟิลิปปินส์ช่วงทศวรรษ 1960-1980 พร้อมทั้งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสื่อ นานาประเภทกับวัฒนธรรมสาธารณะ (public culture) ในระบอบดังกล่าวผ่านการวิเคราะห์บทความ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ภาพยนตร์ และเอกสารนโยบายทางวัฒนธรรม ข้อเสนอสำคัญของหนังสือเล่มนี้คือ ระบอบมาร์กอสและการปฏิวัติพลังประชาชนต่างก็เป็นมหรสพทางการเมืองที่อิงอยู่กับการทำงานของสื่อ และอารมณ์ความรู้สึกในปริบททางการเมือง กล่าวคือ ระบอบมาร์กอสซึ่งนิยามตนเองว่าเป็น “การปฏิวัติประชาธิปไตย” (Democratic Revolution) เติบโตขึ้นได้ด้วยการสถาปนาชีวิตคู่ของเฟอร์ดินานด์และอิมelda ขึ้นเป็นภาพตัวแทนเชิงเปรียบเทียบหรืออุปมาอันศักดิ์สิทธิ์ของชาติ (national allegory) และอาศัยการเล่าเรื่องแบบละครประโลมโลก (melodrama) เป็นวิถีทางสำคัญในการจรรโลงระบอบ ในขณะที่เดียวกัน การเคลื่อนไหวของประชาชนเพื่อต่อต้านระบอบเผด็จการมาร์กอสก็อาศัยสื่อต่างๆ เป็นช่องทางในการนำเสนอเรื่องเล่าและอุปมาอันศักดิ์สิทธิ์ของชาติแบบอื่นๆ พร้อมทั้งถ่ายทอดความเดือดดาลทางศีลธรรมและความโศกเศร้าแบบรวมหมู่เพื่อเรียกร้องความยุติธรรมทางสังคม ด้วยเหตุนี้ เอสปิริตูจึงเรียกกระบวนการทางการเมืองทั้งสองว่า “การปฏิวัติเปี่ยมอารมณ์” (passionate revolutions) ตั้งชื่อต้นของหนังสือเล่มนี้

ระบอบมาร์กอสเป็นหมุดหมายสำคัญในประวัติศาสตร์การเมืองและวัฒนธรรมฟิลิปปินส์ร่วมสมัย และเป็นประเด็นศึกษาวิพากษ์ของทั้งนักวิชาการและสื่อมวลชนอย่างกว้างขวางทั้งภายในและภายนอกฟิลิปปินส์ จนก่อให้เกิดงานวิจัยและศิลปะวรรณกรรมจำนวนมาก ความแตกต่างของหนังสือเล่มนี้อยู่ที่

* Espiritu, Talitha. (2017). *Passionate Revolutions: The Media and the Rise and Fall of the Marcos Regime*. Athens, Ohio University Press.

** นักศึกษาปริญญาตรีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา (arthitj@uw.edu)

การนำเอากรอบแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับอารมณ์ความรู้สึกมาอธิบายปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมในยุคสมัยดังกล่าว หนังสือเล่มนี้จึงสอดคล้องกับแนวโน้มสำคัญประการหนึ่งในวงวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 21 นั่นคือ การให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติและบทบาทของอารมณ์ความรู้สึกในการศึกษาวิเคราะห์การเมืองและสังคมวัฒนธรรม และการเน้นย้ำมิติทางการเมืองของอารมณ์ควบคู่กับมิติทางอารมณ์ของการเมือง พัฒนาการทางความคิดระลอกนี้เป็นที่รู้จักกันในนามหัวเลี้ยวสู่อารมณ์ความรู้สึกหรือหัวเลี้ยวสู่ผัสสาอารมณ์ (affective turn) ทั้งยังก่อให้เกิดสาขาวิชาแบบสหวิทยาการอย่างผัสสาอารมณ์ศึกษา (affect studies) และแนวคิดทฤษฎีผัสสาอารมณ์ (affect theory) ขึ้นด้วย

ในทิศทางเดียวกันกับงานวิชาการกลุ่มนี้ เอสปริตูอภิปรายพื้นฐานทางทฤษฎีของการศึกษาค้นคว้าไว้ว่า กระบวนทัศน์แบบดั้งเดิมในการศึกษาการเมืองและขบวนการทางสังคมนั้นมักจะแยกปริณฑลสาธารณะและปริณฑลส่วนตัว (public / private sphere) และแยกความคิดตามหลักเหตุผลกับอารมณ์ความรู้สึก (rational thought / feeling) ออกจากกัน ซ้ำยังจำกัดที่ทางของอารมณ์ให้อยู่แต่เฉพาะในพื้นที่ส่วนตัวหรือพื้นที่ของความใกล้ชิดเท่านั้น การเมืองจึงหมายถึงการถกเถียงทางความคิดเชิงนามธรรมในพื้นที่สาธารณะเป็นสำคัญ ผัสสาอารมณ์ศึกษาและหนังสือของเอสปริตูทำทลายกระบวนทัศน์ดังกล่าวด้วยการชี้ให้เห็นการร้อยรัดระหว่างพื้นที่ส่วนตัวกับพื้นที่สาธารณะและอุดมการณ์ทางการเมืองกับอารมณ์ความรู้สึกเข้าด้วยกัน เอสปริตูหยิบยืมแนวคิดทฤษฎีส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์จากลอเรน เบอ์แลนท์ (Lauren Berlant) นักทฤษฎีผัสสาอารมณ์คนสำคัญ¹ เริ่มต้นด้วยแนวคิดเรื่องการเติบโตของ “วัฒนธรรมการเมืองของความรู้สึกจริง” (political culture of true feeling) ซึ่งหมายถึงวัฒนธรรมการเมืองที่นิยามมนุษย์ด้วยความสามารถในการร่วมรู้สึก (empathy) กับความเดือดร้อนหรือความเจ็บปวดของผู้อื่น อันเป็นการทำทลายมุมมองตั้งแต่ยุคภูมิธรรม (Enlightenment) ที่พิจารณาตรรกะเหตุผลในฐานะหัวใจสำคัญของมนุษย์ วัฒนธรรมเช่นนี้ถือว่าอารมณ์ความรู้สึกหนึ่ง ๆ ที่บุคคลมีต่อความอยู่ดีชั่วร้ายได้เปิดโอกาสทางศีลธรรมให้แก่บุคคลผู้นั้นในการเข้าร่วมในปริณฑลทางการเมือง ในแง่หนึ่ง อารมณ์ความรู้สึกจึงสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการเมืองและพัวพันเส้นแบ่งระหว่างพื้นที่ส่วนตัวกับสาธารณะ ดังสะท้อนให้เห็นในกรณีของระบอบมาร์กอสและการปฏิวัติพลังประชาชนในฟิลิปปินส์ ซึ่งเอสปริตูขนานนามว่าเป็นมหรศพแห่งการขับเคี่ยวทางอารมณ์ (drama of emotional contestation) ระหว่างชาตินิยมแบบทางการกับชาตินิยมแบบมวลชน

หัวใจสำคัญของหนังสือเล่มนี้อยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมทั้งสองกระแสกับรูปแบบเชิงสัญลักษณ์ หรือที่เอสปริตูเรียกตามเบอ์แลนท์ว่า ชุดสัญลักษณ์แห่งชาติ (national symbolic) อันหมายถึงวัตถุเชิงวาทกรรมตั้งแต่รูปภาพ พิธีกรรม เรื่องเล่า โวหารภาพพจน์ ฯลฯ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นภาษากลางของวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ สำหรับก่อร่างสร้างสำนึกร่วมของผู้คน เอสปริตูอาศัยทฤษฎีผัสสาอารมณ์และหลังอาณานิคมเพื่ออธิบายว่า สัญลักษณ์เหล่านี้ทำให้ประวัติศาสตร์ชาติกลายเป็นประสบการณ์ส่วนบุคคลของพลเมืองแต่ละคนผ่านการยึดโยงทางอารมณ์กับจินตกรรมชาติ ในกรณีของระบอบมาร์กอส ชีวประวัติและความรักระหว่างเฟอร์ดินานด์กับอิมเมลดาถูกสร้างขึ้นเป็นอนุปมานิทัศน์ของประวัติศาสตร์ชาติฟิลิปปินส์จากอดีตสู่อนาคต ความใฝ่ฝันและการต่อสู้ของสามีภรรยามาร์กอสเปรียบได้กับชาติฟิลิปปินส์ที่เผชิญกับความทุกข์

¹ แนวคิดทฤษฎีส่วนใหญ่มาจาก Lauren Berlant, *The Female Complaint: The Unfinished Business of Sentimentality in American Culture* (Durham: Duke University Press, 2008).

ยากในยุคอนานิคมและกำลังมุ่งสู่นาคอนันต์เรื่องร้องในยุคนาธาเนียลเอกราช อุปมานิทัศน์ชุดนี้ยังเชิดชู “ระบอบรัก” (rule of love) ในฐานะหนทางในการรับมือกับภาวะหลังอาณานิคมและแก้ปัญหาความต้อพัฒนาของฟิลิปปินส์ผ่านนโยบายทางวัฒนธรรมด้วย

ข้อเสนอสำคัญประการหนึ่งของเอสปริตูในทางทฤษฎีมีอยู่ว่า องค์ประกอบอันเป็นหัวใจสำคัญของอุปมานิทัศน์ของชาติใดๆ ก็ตาม ได้แก่ ละครประโลมโลก (melodrama) ซึ่งหมายถึงทั้งรูปแบบการแสดงประเภทหนึ่งและวิถีปฏิบัติทางวาทกรรมในทำนองดังกล่าว ลักษณะเด่นของละครประโลมโลก ได้แก่ ความโศกสลดสะเทือนใจ ความหวือหวาตื่นเต้น และความชัดเจนเด็ดขาดทางศีลธรรม แก่นสำคัญของละครประโลมโลกคือการนำเสนอเหยื่ออธรรม (presentation of victimization) เพื่อให้ผู้ชมเกิดความสงสาร ความโศกเศร้า และความโกรธแค้น ละครประโลมโลกมีบทบาทในการแสดงให้เห็นชัยชนะของความดีเหนือความชั่วและการแยกแยะระหว่างความดีกับความชั่วออกจากกันอย่างชัดเจน ในขณะเดียวกัน ความล้มเหลวเพื่อพ่ายทางอารมณ์ของละครประโลมโลกก็เป็นเครื่องกระตุ้นให้ผู้ชมรู้สึกยึดโยงกับเรื่องเล่าและตัวละครนั้นๆ อย่างไรก็ดี เอสปริตูชี้ให้เห็นความย้อนแย้งในการทำงานของละครประโลมโลกว่า ในแง่หนึ่งละครประโลมโลกกระตุ้นให้ผู้ชมเกิดความเห็นอกเห็นใจและความเดือดดาลทางศีลธรรม อันจะนำไปสู่การเคลื่อนไหวทางสังคม ทว่าในอีกแง่หนึ่ง ละครประโลมโลกก็ค้ำจุนส่งเสริมบทบาทของผู้มีอำนาจในการลงโทษหรือตบสนองทางศีลธรรม ซึ่งอาจทำให้การกระทำทางการเมืองกลายเป็นเพียงมหรสพบันเทิงสำหรับประชาชนผู้สังเกตการณ์เท่านั้น การย้อยยุตระหว่างแง่มุมทั้งสองนี้จะเห็นได้ชัดในระบอบมาร์กอสและการปฏิวัติพลังประชาชน ซึ่งเอสปริตูเรียกว่าเป็นการเมืองแบบละครประโลมโลก (melodramatic politics) โดยที่ทั้งฝ่ายรัฐและประชาชนต่างก็อาศัยสื่อในการนำเสนออุปมานิทัศน์ของชาติและต่างก็เชื่อมั่นในตรรกะของ “ความรู้สึกจริง” เช่นเดียวกัน

ในหนังสือเล่มนี้ เอสปริตูอ่านตีความอุปมานิทัศน์แบบต่างๆ ของชาติฟิลิปปินส์โดยอาศัยแนวคิดของเบอร์แลนทซ์เรื่องความสะเทือนอารมณ์แห่งชาติ (national sentimentality) อันหมายถึงวาทศิลป์ทางการเมืองแบบหนึ่งซึ่งยืนยันต่อสาธารณชนว่าความร่วมรู้สึก (empathy) มีพลังในการแก้ไขความอยุติธรรมทางสังคมที่ก่อให้เกิดความแตกแยกภายในชาติ ด้วยเหตุนี้ ความทุกข์ยากของประชาชนจึงเป็นหัวใจสำคัญของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ อันจะบรรลุได้ด้วยการสร้างความเห็นอกเห็นใจและความผูกพันยึดโยงทางอารมณ์ระหว่างอภิปรัชญาชนกับคนด้อยโอกาส ความผูกพันดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยสื่อประเภทต่างๆ ซึ่งทำหน้าที่ถ่ายทอดเรื่องเล่าสะเทือนอารมณ์และรองรับการเผยแพร่อารมณ์สะเทือนใจต่อสาธารณะ (sentimental publicity) การสร้างเสพตัวบทเรื่องเล่าจึงเป็นกิจกรรมทางสุนทรียภาพที่รวมผู้คนเข้าด้วยกันเป็นวงสาธารณะชนใกล้ชิด (intimate public) ผ่านการรับรู้แลกเปลี่ยนความทุกข์ร้อนและความเห็นอกเห็นใจ ทั้งนี้สุนทรียภาพของความสะเทือนอารมณ์อยู่ที่การนำเสนอความทุกข์และการต่อสู้ของบุคคลในฐานะอุปมานิทัศน์ของชาติ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการวิเคราะห์ในหนังสือเล่มนี้ ดังข้อเสนอของเอสปริตูว่า อุปมานิทัศน์ของชาตินั้นเองที่ค้ำจุนระบอบมาร์กอสตั้งแต่ต้นและโค่นล้มระบอบมาร์กอสลงสุดท้ายที่สุด

หนังสือเล่มนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็นหกบท สามบทแรกว่าด้วยระบอบมาร์กอส ส่วนสามบทหลังว่าด้วยการปฏิวัติพลังประชาชน บทที่ 1 กล่าวถึงสถานการณ์ทางการเมืองของฟิลิปปินส์ก่อนมาร์กอสประกาศกฎอัยการศึกใน ค.ศ. 1972 มาร์กอสประสบความสำเร็จในการสร้างภาพลักษณ์ผู้นำแบบวีรบุรุษผ่านสื่อและการแสดงออกต่อสาธารณชนแบบละครประโลมโลก อันได้รับอิทธิพลส่วนหนึ่งจากนโยบายของสหรัฐอเมริกา

ยุคสงครามเย็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรณรงค์ต่อต้านคอมมิวนิสต์ด้วยการสร้างวาทกรรมเรื่องวิกฤติและด้วย “ปีศาจวิทยาทางการเมือง” (political demonology) ซึ่งหมายถึงการสร้างภาพเหมารวม บ้ายสี และลตทอนความเป็นมนุษย์ของศัตรูทางการเมืองในฐานะ “ปีศาจ” ผ่านสื่อต่างๆ อย่างภาพยนตร์โฆษณาชวนเชื่อ เป็นต้น ทั้งหมดนี้เปิดโอกาสให้แก่การต่อต้านหรือโต้กลับการกระทำล้มล้างระบอบ (countersubversive performance) และปูทางให้แก่การประกาศกฏอัยการศึกของมาร์กอส เราจะเห็นได้ว่า คำอธิบายในบทนี้เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับงานวิชาการร่วมสมัยเกี่ยวกับสงครามเย็นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นั่นคือ เอสปริตูวางระบอบมาร์กอสลงในบริบทการเมืองระหว่างประเทศและระเบียบโลก ทว่าในขณะที่เดียวกันก็ชี้ให้เห็นว่า มาร์กอสมิได้เป็นเพียงหมากการเมืองหรือสมุนรับใช้ของสหรัฐ แต่ต่อรองกับสหรัฐและใช้ประโยชน์จากสงครามเย็นในการเมืองระดับชาติของฟิลิปปินส์ด้วย ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นในบทต่อไป

บทที่ 2 ศึกษาวิเคราะห์นโยบายวัฒนธรรมของมาร์กอสในการหล่อหลอม “ชาวฟิลิปปินใหม่” (New Filipino) และสร้าง “สังคมใหม่” (New Society) ภายหลังประกาศกฏอัยการศึก ด้วยความที่นโยบายนี้มุ่งสร้างบรรทัดฐานทางศาสนิยมและจัดระเบียบพฤติกรรมทางสังคมของปัจเจกบุคคล จึงเท่ากับเป็นการประสานปริมาตรส่วนตัวของพลเมืองฟิลิปปินกับวัฒนธรรมสาธารณะของรัฐเข้าด้วยกัน เอสปริตูวิเคราะห์ว่า นโยบายดังกล่าวเป็นการผสมผสานวาทศิลป์แบบพ่อปกครองลูก (paternalism) จากยุคอาณานิคมอเมริกันและทฤษฎีการสร้างความทันสมัย (modernization theory) แบบอเมริกันเข้ากับการเมืองวัฒนธรรมแบบประชานิยมและชาตินิยมต่อต้านอาณานิคมในกระแสสำนักแบบโลกที่สามขณะนั้น ทั้งนี้ระบอบเผด็จการชาตินิยมของมาร์กอสเปรียบเทียบกับครอบครัว ประธานาธิบดีเป็นเสมือนหัวหน้าครอบครัว (*ama ng tahanan*) หรือพ่อแห่งชาติ ในขณะที่อิมเอดาร์รับบทเป็นแม่แห่งชาติ ซึ่งต่างก็มีหน้าที่กำกับดูแลและเป็นแบบอย่างแก่สมาชิกในครอบครัวแห่งชาติในการควบคุมและปรับปรุงตนเอง ในจุดนี้เองที่ชีวประวัติของทั้งคู่ทั้งในหนังสือและภาพยนตร์ฉบับทางการทำหน้าที่เป็นอุปมาอันศักดิ์สิทธิ์ของชาติในแบบละครประโลมโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิมเอดาร์ ซึ่งสื่อนำเสนอในฐานะหญิงสูงศักดิ์ผู้ตกอับในวัยเยาว์ที่ฝ่าฟันอุปสรรคจนก้าวขึ้นมาเป็นสุภาพสตรีหมายเลขหนึ่งได้ในที่สุด ในท้ายบทนี้ เอสปริตูยังได้วิเคราะห์การสร้างศูนย์วัฒนธรรมแห่งฟิลิปปินส์ซึ่งเป็นมรดกชิ้นสำคัญของอิมเอดาร์จากยุคนี้ รวมทั้งประเด็นวิาทะที่เกี่ยวเนื่องกับสถาบันทางวัฒนธรรมต่างๆ ในระบอบมาร์กอสด้วย

เอสปริตูอภิปรายนโยบายวัฒนธรรมของระบอบมาร์กอสต่อเนื่องมาในบทที่ 3 โดยมุ่งเน้นที่นโยบายเกี่ยวกับภาพยนตร์ บทนี้นอกจากจะอธิบายความเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมภาพยนตร์ในฟิลิปปินส์ยุคหลังอาณานิคมในภาพกว้างแล้ว เอสปริตูยังชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างประชาธิปไตย “สไตล์ฟิลิปปินส์” กับวัฒนธรรมการสร้างเสพภาพยนตร์ของฟิลิปปินส์ด้วย โดยเน้นที่แนวคิดเรื่อง “บอมบ่า” (*bomba* หรือ “ระเบิด” ในภาษาตากาล็อก) ซึ่งหมายถึงการเปิดโปงหรือโจมตีทางการเมือง และหมายถึงภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาทางเพศและความรุนแรงอันเป็นที่นิยมในหมู่นักเรียนนักศึกษาด้วย เนื้อหาส่วนสำคัญในบทนี้กล่าวถึงความสัมพันธ์ฉันผู้สาวระหว่างเฟอร์ดินานด์ มาร์กอสกับโดวี บีมส์ (Dovie Beams) นักแสดงสาวชาวอเมริกันตามที่ปรากฏในสื่อมวลชนฟิลิปปินส์ เอสปริตูวิเคราะห์ว่า กรณีอื้อฉาวครั้งนี้ประกอบกับการประท้วงของนักศึกษาเพื่อต่อต้านความรุนแรงของรัฐได้กลายเป็น “บอมบ่าทางการเมือง” ที่ส่งผลสะท้อนต่อสามีภรรยามาร์กอสในฐานะอุปมาอันศักดิ์สิทธิ์ของชาติ รัฐบาลซึ่งเห็นว่าภาพยนตร์บอมบ่าเป็นเครื่องยั่วยุนักศึกษาหัวรุนแรงจึงได้ออกคำสั่งควบคุมสื่อประเภทดังกล่าวเพื่อจรรโลงรักษาอุดมคติของครอบครัวแห่งชาติและบรรทัดฐานทางเพศของสังคม บทนี้ปิดท้ายด้วยการกล่าวถึงภาพยนตร์ในฐานะพื้นที่แห่งปฏิสัมพันธ์และ

การขับเคลื่อนระหว่างนโยบายวัฒนธรรมของรัฐกับความเคลื่อนไหวของผู้กำกับแนวหน้ากลุ่ม “ภาพยนตร์ใหม่” (New Cinema) ซึ่งอาศัยกลวิธีทางภาพยนตร์และอุปมาที่ศน์ของชาติแบบใหม่ ๆ ในการวิพากษ์และท้าทาย “สังคมใหม่” ของมาร์กอส

ในครึ่งหลังของหนังสือ เอสปริตูกล่าวถึงการเมืองของชนชั้นนำกับการต่อสู้ของมวลชนด้วยคำอธิบายในทำนองเดียวกันกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ฟิลิปปินส์สมัยใหม่ที่เน้นคณาธิปไตย (oligarchy) กับการเมืองแบบเลือกตั้ง¹ แต่ชี้ให้เห็นบทบาทของขบวนการภาคประชาชนในเวทีการเมืองเพิ่มมากขึ้น ในบทที่ 4 เอสปริตูพิจารณาการประท้วงต่อต้านมาร์กอสในบริบททางเศรษฐกิจการเมืองของโครงการพัฒนาของรัฐบาล โดยเจาะจงที่อุตสาหกรรมการผลิตน้ำตาลและความล้มเหลวในการปฏิรูปที่ดิน ควบคู่กันนั้นเอง เอสปริตูก็วิเคราะห์ภาพยนตร์ของผู้กำกับกลุ่มภาพยนตร์ใหม่ ซึ่งนำเสนออุปมาที่ศน์ของชาติชุดใหม่พร้อมทั้งเผยให้เห็นว่าขบวนการต่อต้านมาร์กอสของผู้มีเอกลักษณ์ทางสังคมทั้งปึกซ้ายและขวาต่างก็วางตัวอยู่เหนือมวลชนผู้ถูกกดขี่แม้จะเคลื่อนไหวในนามคนเหล่านั้นก็ตาม เอสปริตูยังชี้ให้เห็นพลังทางการเมืองของชนชั้นล่างด้วยการฉายภาพให้เห็นการเคลื่อนไหวแบบ “ประชาธิปไตยจากเบื้องล่าง” (democracy from below) ของมวลชนเองด้วยโดยยกตัวอย่างการประท้วงของชาวเขาเพื่อต่อต้านการสร้างเขื่อน และการต่อสู้ของชาวบ้านชุมชนแออัดในมะนิลาที่ถูกรัฐไล่ที่ ซึ่งต่างก็ได้รับการสนับสนุนจากพระศาสนจักรคาทอลิกด้วยกันทั้งคู่

ต่อมาในบทที่ 5 เอสปริตูพิจารณาช่วงปีท้าย ๆ ของระบอบมาร์กอสในทศวรรษ 1980 โดยมุ่งความสนใจที่ความร้าวฉานในครอบครัวแห่งชาติ การฟื้นคืนชีพของภาพยนตร์บอมบ่า และการก่อตัวของสาธารณชนผ่านความสะเทือนอารมณ์จากเหตุการณ์การลอบสังหารนายเบนิกโน “นินอย” อากิโน จูเนียร์ (Benigno “Ninoy” Aquino, Jr.) คู่แข่งทางการเมืองของมาร์กอสใน ค.ศ. 1983 ซึ่งเอสปริตูอธิบายว่าเป็นเหตุการณ์แบบละครประโลมโลกที่ช่วยประสานขบวนการต่อต้านมาร์กอสปึกต่างๆ เข้าด้วยกัน ความโศกเศร้าอาลัยในระดับชาติ (national grief) ได้ช่วยสถาปนาอากิโนซึ่งเป็นนักการเมืองชนชั้นนำขึ้นเป็นมรณสักขี (martyr) และอุปมาที่ศน์ชุดใหม่ของชาติ ทั้งนี้โดยผ่านสื่อมวลชนทางเลือกซึ่งร่วมกันสร้างชุมชนแห่งความเจ็บปวดและความใกล้ชิดขึ้นในหมู่ประชาชน ส่วนบทที่ 6 อันเป็นบทสุดท้าย เอสปริตูพิจารณายุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวต่อต้านมาร์กอสของกลุ่มต่างๆ ภายหลังเหตุการณ์ลอบสังหารนินอย อากิโน ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างฝ่ายขวาและฝ่ายซ้ายว่าด้วยเป้าหมายและขอบเขตของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองต่อจากนี้ นอกจากนี้ เอสปริตูยังวิเคราะห์ภาพยนตร์เรื่อง *Bayan ko: Kapit sa patalim* (1985) ของลิโน บร็อกกา (Lino Brocka) ในฐานะอุปมาที่ศน์ของชาติอีกชุดหนึ่งซึ่งมีตัวเอกเป็นกรรมกรด้วย ทั้งนี้นอกจากจะมุ่งเน้นย้ำบทบาทของชนชั้นล่างในการปฏิวัติพลังประชาชนแล้ว เอสปริตูยังมุ่งชี้ให้เห็นข้อจำกัดของการสร้างเสพตัวบทสะเทือนอารมณ์ ซึ่งอาจมิได้นำไปสู่การกระทำทางการเมืองมากไปกว่าการรัฐสักรู้สึกกับความทุกข์ของผู้อื่นในพื้นที่ส่วนตัวเท่านั้น

หนังสือเล่มนี้เปิดฉากลงด้วยบันทึกความทรงจำขนาดสั้นที่ถกทอประสบการณ์ส่วนตัวของผู้เขียนและครอบครัวกับความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์เข้าด้วยกันอย่างสอดคล้องกับกรอบทฤษฎีที่รองรับงานชิ้นนี้ตั้งแต่ต้น พ่อของเอสปริตูเป็นช่างตัดเย็บเสื้อผ้าให้อีเมลตำนานเกือบสองทศวรรษ โดยเฉพาะชุดกระโปรงปีกผีเสื้อ (*temo*) อันเลื่องลือ ซึ่งเท่ากับเป็นผู้มีส่วนร่วมในการสร้างหนึ่งในสัญลักษณ์สำคัญของระบอบมาร์กอสโดยปริยาย ก่อนจะถอยห่างจากมาร์กอสและนำครอบครัวเข้าร่วมการปฏิวัติพลังประชาชน

¹ ดูตัวอย่างของคำอธิบายแนวนี้ได้ใน Benedict Anderson, “Cacique Democracy in the Philippines,” in *The Spectre of Comparisons: Nationalism, Southeast Asia and the World* (New York: Verso, 1998), 192–226.

ในท้ายที่สุด เอสปริตูสรุปในเชิงวิพากษ์และทบทวนตนเองว่า ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นจำเป็นต้องอาศัย ทั้งความรู้ทางการเมือง ความรู้สึกทางการเมือง และการกระทำทางการเมืองด้วย (มิใช่การนั่งเฉย) หนังสือเล่มนี้ทั้งทำด้วยการต่อยอดพลังของอุปมานิทัศน์ของชาติว่า ฟิลิปปินส์ต้องการอุปมานิทัศน์ชุดใหม่ ๆ เพื่อ เปลี่ยนระบอบประชาธิปไตยที่ครอบงำโดยชนชั้นนำไปสู่ประชาธิปไตยที่เปิดให้แก่การมีส่วนร่วมของ ประชาชนโดยเท่าเทียมกันอย่างแท้จริง

คุณูปการสำคัญประการหนึ่งของหนังสือเล่มนี้ ได้แก่ การทบทวนความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติ พลังประชาชนโดยเน้นย้ำพลังของมวลชนชั้นล่าง ซึ่งต่างจากความรับรู้โดยทั่วไปว่าการปฏิวัติครั้งนี้เป็น ปราบปรามการณ์ของชนชั้นกลาง ประการต่อมา ถึงแม้การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมสื่อกับการเมือง ยุคมาร์กอสจะปรากฏในวงวิชาการก่อนหน้านี้แล้ว¹ แต่จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้อยู่ที่การชี้ให้เห็นพลังของ อารมณ์ความรู้สึกในการผลักดันความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและประวัติศาสตร์ผ่านแนวคิดทฤษฎีผู้สสารมณั ครอบแนวคิดของเอสปริตู โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างอุปมานิทัศน์ของชาติกับการเล่าเรื่องแบบละคร ประโลมโลก เป็นประโยชน์ต่อการเข้าใจการเมืองและชาตินิยมจากมุมมองทางอารมณ์ ซึ่งมักจะถูกกละเลยใน การศึกษาเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมและอุดมการณ์ ทว่ากรอบดังกล่าวก็ชวนให้ตั้งคำถามว่า จำเป็นหรือ ไม่ว่าอุปมานิทัศน์ของชาติในฐานะองค์ประกอบเชิงสัญลักษณ์ของชาตินิยมจะต้องมีลักษณะแบบละคร ประโลมโลก? ชาตินิยมในกรณีอื่นๆ จะอาศัยโครงสร้างหรือกลวิธีจากประเภทการนำเสนอหรือการเล่าเรื่อง (genre) แบบอื่นได้หรือไม่?

อนึ่ง แนวคิดทฤษฎีผู้สสารมณันั้นเน้นย้ำความสัมพันธ์ระหว่างอารมณ์ความรู้สึกกับเรื่อร่าง ทว่า ในเนื้อหาส่วนแรกนั้น เอสปริตูเน้นที่ “การหล่อหลอมอัตบุคคลทางวัฒนธรรมในด้านจิตใจและอารมณ์ ความรู้สึก” (psychoaffective transformation of the cultural subject) (น. 66) ของระบอบมาร์กอสเป็นหลัก โดยมีได้ชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงของการสร้าง “ชาวฟิลิปปินใหม่” ในทางอารมณ์กับทางร่างกายเท่าใดนัก ใน ขณะนี้เนื้อหาส่วนหลังอภิปรายความเกี่ยวข้องระหว่างศพของนินอยกับประสบการณ์ทางอารมณ์ระดับชาติ ไว้ในบทที่ 5 ด้วย เราจึงอาจเกิดคำถามว่า เรื่อร่างของเฟอร์ดินานด์และอิมเมลด่านั้นสัมพันธ์อย่างไรกับ การเมืองของอารมณ์ความรู้สึกในฟิลิปปินส์ทั้งก่อนและหลังมรณกรรมของนินอย? ผู้วิจารณ์เห็นว่า จุดหนึ่ง ที่น่าจะมีการขยายความในประเด็นนี้ต่อไปได้ ได้แก่ ตำนานเรื่องมนุษย์คู่แรกหรือชายฉกรรจ์ (*Malakas*) กับหญิงงาม (*Maganda*) ในคติชนฟิลิปปินส์ ซึ่งมาร์กอสใช้เป็นวัตถุบสำคัญในการสร้างอุปมานิทัศน์ของ ชาติดังที่เอสปริตูกล่าวไว้โดยสังเขปในบทที่ 2 ทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ที่แนะนำด้วยว่า ระบอบมาร์กอสเติบโต ขึ้นได้โดยมิได้อาศัยเพียงการเล่าเรื่องแบบละครประโลมโลกเท่านั้น นอกจากนี้ ช่องว่างอีกประการหนึ่งใน หนังสือเล่มนี้ยังอยู่ที่การวิเคราะห์ภาพยนตร์ ซึ่งเอสปริตูมองว่าเป็น “ตัวบท” (text) และอ่านโดยเน้นเนื้อ เรื่องเป็นสำคัญ การวิเคราะห์สุนทรียภาพของสื่อภาพยนตร์และกลวิธีการนำเสนอในแต่ละเรื่องน่าที่จะช่วย ให้อธิบายของหนังสือเล่มนี้มีความลุ่มลึกยิ่งขึ้น

ในโมงยามที่ราชวงศ์ทางการเมืองของมาร์กอสยังคงอำนาจเหนียวแน่นอยู่ในท้องถิ่นทางตอนเหนือ

¹ ดู Vicente L. Rafael, “Patronage, Pornography, and Youth: Ideology and Spectatorship during the Early Marcos Years,” in *White Love and Other Events in Filipino History* (Durham: Duke University Press, 2000), 122–61. ซึ่งศึกษาประเด็นดังกล่าวผ่านการวิเคราะห์สื่อต่างๆ ทั้งชีวประวัติ ภาพยนตร์ และภาพวาด โดยเน้นที่ทัศนียภาพต้นตา (spectacle) และการเมืองของ “บอมบ่า” ช่วงต้นยุคมาร์กอส บทที่ 3 ของเอสปริตูจึงมีความคาบเกี่ยวกันอย่างมากรับ บทความของราฟาเอลชิ้นนี้

ของเกาะลูซอน และมีแนวโน้มว่าจะผาดขึ้นอีกครั้งในการเมืองระดับชาติ¹ การศึกษาวิเคราะห์ระบบมาร์กอสด้วยเครื่องมือทางทฤษฎีและวิธีวิทยาชุดใหม่จึงจำเป็นต้องการเข้าใจมรดกทางการเมืองวัฒนธรรมของระบบมาร์กอส ซึ่งยังคงส่งผลต่อวัฒนธรรมสาธารณะและการเมืองฟิลิปปินส์ร่วมสมัย นอกจากนี้การเมืองฟิลิปปินส์ปัจจุบันภายใต้การปกครองของประธานาธิบดีโรดริโก ดูเตร์เต (Rodrigo Duterte) ก็ยิ่งแสดงให้เห็นการขับเคลื่อนทางอารมณ์ระหว่างรัฐกับประชาชนผ่านสื่อต่างๆ อย่างเข้มข้น เช่น การปราศรัยของดูเตร์เตด้วยความเหี้ยมขาดทว่าสู่เสี่ยงต่อการละเมิดจริยธรรมและความถูกต้องทางการเมือง หรือการวิพากษ์วิจารณ์นโยบายการปราบปรามยาเสพติดของดูเตร์เตโดยสื่อมวลชนและนักวิชาการผ่านการนำเสนอและวิเคราะห์ภาพถ่ายและภาพยนตร์ โดยที่สื่อมวลชนเหล่านี้มีบทบาทเป็นตัวการทางจริยธรรมและประจักษ์พยานของความยุติธรรมในการวิสามัญฆาตกรรม (extrajudicial killing) ผู้ต้องสงสัย² ทั้งหมดนี้ชวนให้ตั้งคำถามต่อไปว่า ระบบของดูเตร์เต (ซึ่งประกาศอย่างเต็มปากเต็มคำว่าเป็น “เผด็จการ”) อาศัยชุดสัญลักษณ์และวิถีทางในการสร้างและแสดงอำนาจแบบใด? ต่างจากละครประโลมโลกอันเป็นวิถีปฏิบัติของระบบมาร์กอสหรือไม่อย่างไร? รวมทั้งก่อให้เกิดผลทางอารมณ์ความรู้สึกอย่างไรต่อประชาชนชาวฟิลิปปิน? และทั้งหมดนี้ส่งผลต่อการเมืองของความสะเทือนอารมณ์ทั้งในและนอกฟิลิปปินส์อย่างไร?

แนวคิดทฤษฎีผู้สื่อสารมณียังสอดคล้องอย่างยิ่งกับสถานการณ์การเมืองโลกและการเมืองระดับชาติของไทยในปัจจุบันที่ท่วมท้นด้วยอารมณ์ความรู้สึก ดังที่มีผู้ชานานามยุคสมัยปัจจุบันว่า “ยุคแห่งความโกรธแค้น” (age of anger)³ ทั้งเราจะสังเกตได้ด้วยว่า ความโกรธแค้น ความสนุก ความรัก ความโศกเศร้าอาลัย ฯลฯ ล้วนเป็นพลังสำคัญที่ขับเคลื่อนการเมืองไทยในทศวรรษที่ผ่านมาอย่างปฏิเสธมิได้ โดยที่เทคโนโลยีสื่อสมัยใหม่ได้ปลุกเร้าอารมณ์ทางการเมืองเหล่านั้นอย่างแรงกล้าด้วยเป้าประสงค์และอุดมการณ์ต่างๆ กัน จนอาจกล่าวได้ว่าการเมืองของศีลธรรมและอารมณ์ความรู้สึกอยู่ ณ แกนกลางของการต่อสู้ทางการเมืองในสังคมไทยปัจจุบัน หนังสือของเอสปริตูเล่มนี้เป็นตัวอย่างของการประสานการศึกษารัฐประศาสนศาสตร์และชบวนการทางการเมืองตามแบบสังคมศาสตร์เข้าด้วยกันกับการวิเคราะห์ตีความสื่อวัฒนธรรมแบบมนุษยศาสตร์ และน่าจะเป็นประโยชน์ต่อนักประวัติศาสตร์หรือนักวิชาการด้านไทยศึกษาที่ต้องการกรอบทฤษฎีสำหรับการพินิจวิเคราะห์บทบาทและพลวัตของอารมณ์ความรู้สึก โวหารและอุปมาที่ศึ้นเรื่องครอบครัวหรือ

¹ ในเวลาที่ผู้วิจารณ์กำลังเขียนบทความอยู่นี้ (เมษายน ค.ศ. 2018) อีเมลดำ มาร์กอส ภรรยาหม้ายของเฟอร์ดินานด์ มาร์กอส กำลังดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอีโลโคส นอร์เต (Ilocos Norte) เขตสอง ขณะที่โอมี่ มาร์กอส (Imee Marcos) ลูกสาวคนโตปัจจุบันเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเดียวกัน และเป็นผู้ร่วมมรดงค์หาเสียงให้ดูเตร์เตในการเลือกตั้งประธานาธิบดีใน ค.ศ. 2016 ทั้งยังประกาศเมื่อไม่นานมานี้ว่าจะลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาในปีหน้า ส่วนเฟอร์ดินานด์ “บองบอง” มาร์กอส จูเนียร์ (Ferdinand “Bongbong” Marcos, Jr.) ลูกชายคนเดียวของมาร์กอสก็เคยดำรงตำแหน่งเดียวกันกับทั้งแม่และพี่สาวมาแล้ว และเป็นอดีตวุฒิสมาชิกด้วย บองบองพ่ายแพ้ในการแข่งขันชิงตำแหน่งรองประธานาธิบดีใน ค.ศ. 2016 แต่กล่าวหาคู่แข่งว่าทุจริตการเลือกตั้งและเรียกร้องให้มีการนับคะแนนใหม่ นอกจากนี้แมทธิว มาร์กอส มาโนตอค (Matthew Marcos Manotoc) ลูกชายคนสุดท้องของโอมี่ก็ดำรงตำแหน่งสมาชิกคณะกรรมการจังหวัดอีโลโคส นอร์เตด้วย

² ดูเพิ่มเติมใน Vicente L. Rafael, “Humanizing the Inhuman: Photographing Death in Duterte’s Drug War in the Philippines” (presentation, Jackson School of International Studies, University of Washington, Seattle, February 13, 2018).

³ Pankaj Mishra, *Age of Anger: A History of the Present* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2017).

ความสัมพันธ์พ่อ-แม่-ลูก ตลอดจนนัยสำคัญของสื่อและการแสดงรูปแบบต่างๆ ในการเมืองไทย นอกจากนี้หนังสือเล่มนี้ยังชี้ชวนให้เห็นอีกว่า ระบบเบ็ดเตล็ดการชาตินิยมแบบพ่อปกครองลูกของมาร์กอสมีข้อคล้ายคลึงกับระบบสังคมนิยมการเมืองในประเทศโลกที่สามอื่นๆ ช่วงสงครามเย็น รวมทั้งระบบเบ็ดเตล็ดการของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในไทยด้วย ซึ่งสมควรที่จะมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบในมุมมองทางเศรษฐศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศและวัฒนธรรมวิเคราะห์ต่อไปในอนาคต